

УДК 330.341.1

А.А.ПИЛИПЕНКО, канд. екон. наук
Харківський національний економічний університет

РОЗБУДОВА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО БАЗИСУ СТРАТЕГІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Запропоновано теоретико-методологічний базис інтеграції суб'єктів господарювання та визначено передумови створення механізму управління стратегічною взаємодією багатопрофільних підприємств. Не відкидаючи потенціал традиційних підходів до утворення бізнес-структур, головний акцент зроблено на співпрацю підприємств у межах гібридних форм, засновану на інтеграційних обмеженнях. Запропоновано інструментарій обґрунтування вибору форм інтеграції та подано теоретичні засади інституціоналізації взаємодії.

У сучасних трансформаційних умовах розвитку національної економічної системи у більшості випадків окреме підприємство вже не в змозі самостійно розробляти, виробляти й продавати продукцію, а досягнення конкурентних переваг можливе лише на основі утворення об'єднань підприємств. Саме вони дозволяють одержати доступ до взаємодоповнюючих ресурсів і потенціалу, якого не вистачає окремим його учасникам. Зараз існує досить багато наукових праць [4, 8], які відбивають окремі аспекти створення чи реорганізації інтегрованих структур бізнесу (ІСБ). Разом з тим, більшість з них не торкається особливостей вироблення взаємопогодженої стратегії та характеризуються недостатнім рівнем розробленості.

Відповідно, першочергового обґрунтування потребує визначення розуміння саме методологічного базису, якому також притаманна множинність підходів до ідентифікації. Так, під методологією можна розуміти сукупність системних методів і засобів, спрямованих на рішення складних і комплексних проблем [9, с.202]; набір концептуальних принципів [7, с.386]; вчення про структуру, логічну організацію, методи й засоби діяльності; найбільш загальне вчення про методи, яке вивчає можливості й границі їх застосування в процесі збагнення наукової істини, а також вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики науки до процесу пізнання й практики для отримання нових знань [2, с.17].

Метою статті є розвиток теоретичних засад організації взаємодії стратегічно інтегрованих суб'єктів господарювання та розробка науково-методологічних рекомендацій щодо створення відповідного механізму управління такою взаємодією. Досягнення мети статті пропонуємо базувати на поданому в [6, с.20] визначенні методології, як "вчення про організацію діяльності". Таку орієнтацію на організацію діяльності при розбудові теоретико-методологічного базису стратегічної інтегра-

ції, на нашу думку, доцільно співвіднести з розробленим у [5, с.36-37] описом теорії підприємства, який може стати підґрунтям для формування онтологічної моделі предметної області дослідження. В результаті такого поєднання діяльнісної орієнтації та структурованого онтологічного опису теорії підприємства отримуємо теоретико-методологічний базис стратегічної інтеграції (ТМБСІ), представлений на рис. 1.

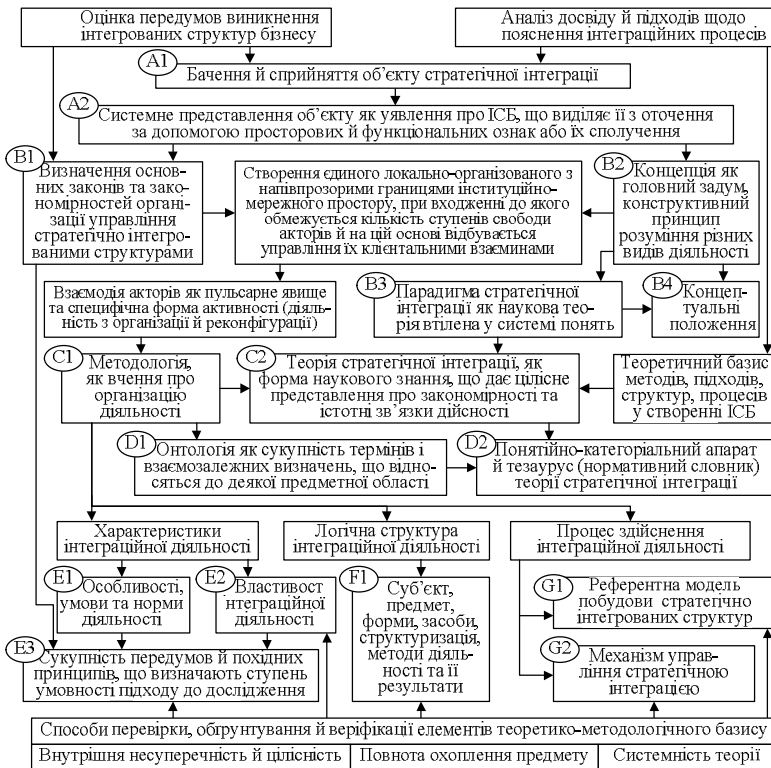

Рис. 1 – Багаторівнева схема процесу розбудови теоретико-методологічного базису стратегічної інтеграції суб'єктів господарювання

Далі надамо докладну інтерпретацію елементів теоретико-методологічного базису стратегічної інтеграції. Перш за все слід визначитися з баченням й сприйняттям об'єкту стратегічної інтеграції (елемент А1 запропонованої схеми розбудови теоретико-методологічного базису), під яким слід розуміти інтеграційні процеси між незалежними акторами. Відповідно й виникає питання ідентифікації ІСБ, особливо з ура-

хуванням набутків означених на рис.1 підходів. Так, ІСБ можна визначити або як сукупність пов'язаних ресурсів (з точки зору теорії залежності від ресурсів), сукупність програм (з точки зору еволюційної теорії) й сукупність транзакцій та контрактів (з точки зору теорії транзакційних витрат); або як особливих утворень глобальної ринкової економіки, що перебувають під впливом обмежень технологічного й інституціонального характеру; або як господарську організацію, що поєднує різних акторів, які утворюють коаліцію власників ресурсів та формують мережу взаємодії на основі імпліцитних контрактів у процесі досягнення спільних цілей. Поряд з цим відбувається відмова від розгляду окремих підприємств та їх об'єднань відповідно з метафорою "машини", а ІСБ визначаються як комплексні структури, що поєднують механістичні й органістичні властивості. Тому, у будь-якому випадку, ІСБ являє собою об'єднання певних базових модулів, яким раціональна внутрішня організація надає певні порівнянні переваги.

За таких умов можна погодитися з [3, с.13], що стратегічна інтеграція приводить до утворення активних м'яких систем, тобто систем утворених на підґрунті самоорганізації відносин. Відповідно, менеджмент стикається з спроможністю ІСБ у певних умовах самопроявлятися особливим чином на основі дифузних процесів ресурсозабезпечення (пульсація без порушення накладених обмежень). Інтегративні ж властивості людського фактору реалізовуватимуться через "клієнтальність відносин", які відбивають ресурсні відносини менеджера й клієнта орієнтовані на формування горизонтальних структур [3, с. 79]. Дане положення співпадає з твердженням Г.П. Щедровицького [12] відносно відсутності у кооперованих структур діяльності об'єкту. Дійсно, об'єкт задається лише з якоїсь зовнішньої точки зору. Відповідно й стратегічна інтеграція розглядається як визначення певної організованості та накладення її як форми для організації управління системами діяльності різних акторів. Більш того, стратегічна спрямованість інтеграційних процесів полягає в розвитку й вдосконаленні саме систем діяльності через проектування організованостей, що повністю відповідає означеному на рис. 1 визначенню методології.

Отже, з формалізованої точки зору, ІСБ можна розглядати як активний об'єкт, що має власну систему цілеполягання й прийняття рішень, а також адаптивну модель предметної області (включаючи саму себе) й керівні системи різного рівня, які впливають на активний об'єкт та спроможні якісно змінюватися в процесі експлуатації. Відповідно виникає потреба переорієнтації на парадигму адаптивного управління, засновану на принципах самоорганізації біологічних систем. ІСБ повинна рекомбінувати власні системи, залучаючи кращі рішення

й еволюціонувати, адаптуючись до змін середовища. За таких умов інтеграція призводитиме до прояву нероздільної цілісності (індивідуальності). Відповідним методологічним підґрунтям для моделювання означених властивостей є теорія функціональних систем (ТФС) П.К. Анохіна [1], яка є досить універсальною схемою відображення поведінки живих організмів, оскільки в основу опису індивідуального розвитку, навчання й еволюції покладено єдиний критерій – адаптивний результат дій організму. Кожну ж окрему функціональну систему можна розглядати як форму прояву представленого утвореного інтегрованого цілого.

Дійсно, ФС відбиває взаємозв'язок процесів з підтримки певної функції ІСБ, а ступінь її організованості чи дезорганізованості визначається обраними правилами взаємодії. В роботі [12] також стверджується, що функція є лише формою прояву зв'язків. Отже й дослідження функцій якого-небудь предмета полягає у визначенні зв'язків, за допомогою яких цей предмет існує усередині більш складного цілого, та структури їх походження. Таким чином, виділяючи ІСБ з середовища (елемент А2 з рис.1) слід розрізняти виконувани ним функції та систему відносин. Якщо підтримати означене у [3, с.9] твердження про неможливість розподілу соціуму як цілого на множину механічно з'єднаних взаємовідношень, можна й сформулювати означений на рис.1 елемент В2 – концепцію стратегічної інтеграції (елементи В3 та В4). В її основу пропонується покласти гіпотезу створення єдиного локально-організованого з напівпрозорими границями інституційно-мережного простору, при входженні до якого обмежується кількість ступенів свободи акторів й на цій основі відбувається управління їх клієнтальними взаєминами. При цьому обмеження свободи відбувається в межах феномену самоорганізації учасників угод у вигляді пульпарного явища орієнтованого на здійснення стратегічних дій й горизонтальну структуру.

Отже, можна стверджувати, що методологія, як вчення про організацію діяльності, повністю відповідає означеному системодіяльному підходу, об'єднаному з орієнтацією організаційних процесів на результат життєдіяльності ІСБ, а отже й відбиває елемент С1 представленій на рис.1 схеми. Особливості ж та умови ведення інтеграційної діяльності (елемент Е1) дозволяють сформулювати специфічні закономірності інтеграційної діяльності (елемент В1), подані в табл.1.

Слід зазначити, що перелічені в табл.1 закони й закономірності інтеграційного процесу впливають різнопланово (позитивно й негативно). Наприклад, зростання кількості акторів відповідно до законів синергії, розвитку й переходу кількості в якість призводять до зрос-

тання консолідованого потенціалу ІСБ. Разом з тим, закони композиції й пропорційності вимагають обмеження такого зростання (проблема визначення оптимального розміру інтегрованої структури). Отже, з точки зору стратегічної орієнтації інтеграційного процесу поряд з урахуванням зміни закономірностей слід враховувати такий елемент (Е1) означеної схеми розбудови ТМБСІ як властивості інтеграційної діяльності (сукупність загальних, генетичних, корпоративних й синергетичних проявів, що відбивають склад, природу, зміст й значення інтегрованої структури бізнесу). Аналіз характеристик сучасних ІСБ дозволив виділити означені на рис.2 властивості.

Таблиця 1 – Закони й закономірності інтеграційної діяльності

Група	Склад групи законів й закономірностей
Структурні закони (інтеграція як явище)	Закон синергії; закон єдності аналізу і синтезу; закон компліментарності; закон пріоритету цілого над частиною; закон композиції-пропорційності
Функціональні закони (інтеграція як процес)	Закон розвитку; закон необхідної різноманітності; закон взаємозалежності інтеграції й дезінтеграції; закон переходу кількості у якість
Закони інформаційного суспільства	Закон мура; закон інформованості-упорядкованості; закон меткафа (цінність мережі дорівнює числу її користувачів у квадраті); закон доступності інформації; закон вартості ділової активності; закон ефективного сприйняття інформації
Загальносистемні закономірності	Закономірність зростання й убавання ентропії; закономірність конвергенції; закономірність; нерівномірного розвитку; закономірність повноти частин
Закономірності форми й змісту	Закономірність композиції; закономірність оптимальної централізації; закономірність формації; закономірність ітерації; закономірність самозбереження
Закономірності взаємозв'язку та взаємодії	Закономірність пропорційності; закономірність онтогенезу; закономірності співучасті й саморегулювання

Більшість з означених на рис.2 властивостей є слідством з поданих у табл. 1 законів та закономірностей. Проте потребує більш детального розгляду властивість укоріненості, виділена у [11, с.45]. Вона відбиває процес у ході якого соціальні відносини формують економічні дії. При цьому укорінення обмежує можливий набір дій та змінює самі наміри акторів відносно цих дій. Ступень укорінення в системі міжфірмового обміну визначає можливості й обмеження, які є специфічними для мережних форм організації й породжують результати, які не можуть бути передбачені стандартними економічними теоріями. Укоріненість інтеграційних процесів обумовлює необхідність окремого розгляду властивості реципрокності, що визначається як обмін дарами між членами горизонтальної мережі, та, як видно з рис.2, є формою соціальної інтеграції.

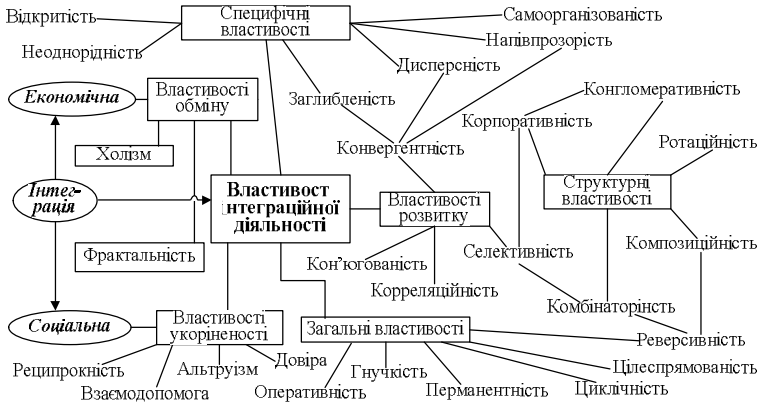

Рис. 2 – Сукупність властивостей інтеграційної діяльності

Представлена на рис.2 система властивостей інтеграційного процесу розглядає стратегічно орієнтовану ІСБ як відкриту активну систему, орієнтовану на спадкоємність формування її компетенцій. На основі розвитку означених властивостей можна модернізувати сукупний інтеграційний потенціал, а їх поєднання з розглянутими в табл.1 закономірностями дозволило розробити систему принципів стратегічної інтеграції (елемент Е3 формованого теоретико-методологічного базису), авторський варіант групування яких подано в табл.2.

Таблиця 2 – Принципи організації управління стратегічною інтеграцією

Група	Перелік принципів у складі групи
Сукупність загальних принципів	Принципи системного підходу; синергетичні та кібернетичні принципи; цілеполягання; принципи ринкової економіки; принципи теорії організації
Інтегрованого структурування	Перетворення полів взаємодії, спонтанного виникнення, резервування ресурсів, забезпечення субадитивності витрат, обумовленості подій, інтегралізму, тимчасової цілісності, принцип системного подання, розширення інституційних можливостей, гомогенності (гармонізації окремих дій та інструментів)
Принципи звуження компромісів й розподілу відповідальності	Коллективної раціональності, акторності, взаємодоповнення (принцип компетенцій та взаємодоповнюваності), компенсаційної основи співробітництва, недосконалої подільності операцій чи ресурсів, узгодження (координації) інтересів, плюралізму та фрагментарності, органічної природи організації
Принципи організації управління	Забезпечення гарантованого результату, суперцілі участі, збалансованості поточної діяльності акторів й стратегічного розвитку ІСБ, досягнення прийнятної рівня задоволеності, ізоморфізму, граничного обсягу відповідальності, різноманіття шляхів розвитку, коливальної (пульпарної) еволюції

Відбиваючи елемент E3 формованого ТМБСІ, слід враховувати, що не всі представлені в табл.2 принципи мають застосовуватися під час обґрунтування проекту стратегічної інтеграції. набір обраних принципів відрізнятиметься залежно від типу ІСБ та особливостей її внутрішньої побудови. Разом з тим, поза залежність від обраного набору принципів, потребують розробки такі елементи, означені на рис.1 схеми, як онтологія (D1) та понятійно-категоріальний апарат (D2) стратегічної інтеграції. При відбитті цих елементів можна орієнтуватися на представлений у [5, с.39-40] підхід, який передбачає просте перелічення основних понять, які відбивають особливості інтеграційної діяльності. Проте, більш дієвим, на нашу думку, буде розробка тезаурусу (як відбиття елементу D2) стратегічної інтеграції, який надає предметно-змістовний взаємозв'язок дефініцій понятійно-категоріального апарату (через потребу застосування понять, спільних для різних систем знань). Так, на рис.3 відображено понятійний апарат, який відповідає потребі вирішення завдання дослідження процесів стратегічної інтеграції.

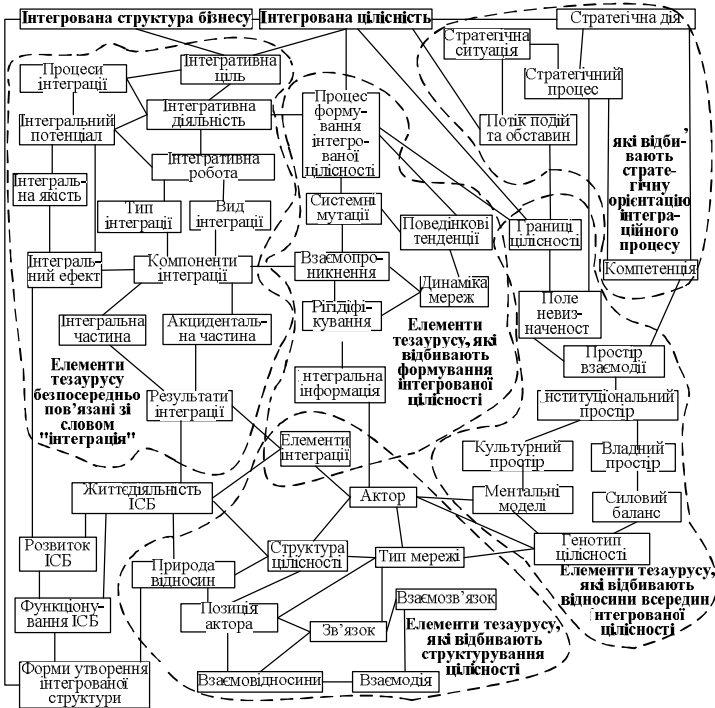

Рис. 3 – Структура тезаурусу парадигми стратегічної інтеграції

Представлений на рис.3 авторський варіант тезаурусу стратегічної інтеграції включає поняття, які відбивають компоненти інтеграційного процесу й структур утвореного цілого, предмет й процес інтеграції, технологічні характеристики побудови механізму управління стратегічною інтеграцією. При цьому, орієнтуючись на представлений понятійно-категоріальний апарат та визначені особливості об'єкту стратегічної інтеграції, можна визначити також логічну структуру інтеграційної діяльності (елемент F1 ТМБСІ), яка в узагальненому вигляді представлена в табл.3.

Таблиця 3 – Загальна характеристика інтеграційної діяльності

Елемент 1	Характеристика 2	
Мета	Виявлення й максимальне повне задоволення потреб всіх членів ІСБ за допомогою координації їхніх підсистем управління, встановлення загальних цілей й визначення стратегічних альтернатив розвитку. Її варто направити на розробку взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких робить свій внесок у загальну результативність діяльності стратегічно інтегрованого цілого	
Об'єкт	Окремі актори, що входять до складу ІСБ та їхня господарська діяльність; площина взаємодії акторів-членів ІСБ; безпосереднє оточення ІСБ, частина якого може ввійти до складу іншого інтегрованого угруповання; відмітні можливості компетенції членів ІСБ, компенсаторні механізми, наявні ресурси й потенціал їх використання	
Суб'єкт	Ієрархічно виділений центр прийняття рішень, вищі ланки управління підприємств (корпоративний рівень), топ-менеджмент дочірніх підприємств, представники центра в структурі акторів	Децентралізована розподілена форма, що складається з менеджерів різних служб підприємств, учасників інтегрованої діяльності, керівництво підприємств, неформальні центри самоорганізації
Предмет	Всі відносини, які виникають між членами стратегічно інтегрованої цілісності та внутрішні взаємини усередині кожного члена ІСБ. Предметом також може виступати інтегрована організація, як система тимчасових ресурсних відносин незалежних клієнтів. Якщо ж підтримати [10] в межах предмету можна виділити: ситуації взаємодії агентів, які визначають виникнення, структуру й еволюцію ІСБ залежно від таких параметрів, як сумісність цілей, наявність взаємних зобов'язань й відповідальності, обмеженість ресурсів, брак індивідуального досвіду тощо; безліч зовнішніх факторів, що забезпечують встановлення локальних просторових й тимчасових відносин між акторами; множину ресурсів взаємодії, що забезпечують підтримку деяких відносин між акторами та їхньою трансформацією; множину спільних дій агентів; множину інтенціональних характеристик, як підгрунтя дій.	
Завдання	Координація діяльності ІСБ для реалізації встановлених цілей, підтримка функціонування координаційного й фінансового центрів, перетворення набору акторів в учасників спільної діяльності, встановлення й перегляд правил існування ІСБ, узгодження інтересів, припинення членства в ІСБ, повернення актора у вільний стан	

1	2
Особливості структуризації	Визнання самоорганізації переважно на нижчому рівні; сингулярність (порушення регулярності поведінки, що веде до автономності) системної поведінки, що сприяє розривам в ієрархічному управлінні; відсутність структури в багатшарових горизонтальних системах; дисипативна (формуєчя упорядкованість) структуризація у вигляді горизонтального системоутворення на підґрунті попарних відносин акторів; покроковий характер розвитку інтеграційних процесів; цілісність через тимчасову оптимізацію горизонтальної структуризації методами менеджменту

Відразу слід звернути увагу на подвійність представлення суб'єкту стратегічної інтеграції, яке певною мірою відбиватиме особливості побудови механізму управління ІСБ. Тут треба враховувати можливість розподілу всіх учасників інтеграції на ініціаторів (тих, хто отримує права контролю) й ініціюємих (права контролю над якими отримуються). Хоча обмежень кількості учасників й не існує, слід додатково враховувати наявність супутніх учасників ринку (державні органи, засоби масової інформації, заклади освіти й інноваційні центри тощо). Отже, за таких умов потрібне формування колективного суб'єкту управління, що забезпечуватиме взаємне узгодження рішень всередині єдиної інформаційної структури. Відповідне, лише означене в табл.3 подвійне представлення суб'єкту інтеграції дозволить адаптувати розроблений ТМБСІ до всіх можливих форм організації ІСБ.

Таким чином, на сьогоднішній теоретико-методологічний базис відбиває всі актуальні на введений тенденції економіки знань і дозволяє виробляти інструментарій практичного втілення розробленої концепції стратегічної інтеграції суб'єктів господарювання. Разом з тим потребує більш детального розгляду наведена концепція стратегічної інтеграції в частині деталізації її положень.

- 1.Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем // Принципы системной организации функций. – М.: Наука, 1973. – С. 5-61.
- 2.Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования. – К.: МАУП, 2006. – 214 с.
- 3.Егоров А.Ю., Никулин Л.Ф. Пульсирующий" менеджмент. – М.: Изд-во Рос. экон. акад.; Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 236 с.
- 4.Кизим Н.А. Организация крупномасштабных экономико-производственных систем. – Харьков: Бизнес-Информ, 2000. – 108 с.
- 5.Клейнер Г.Б. От теории предприятия к теории стратегического управления // Российский журнал менеджмента. – 2003. – №1. – С. 31-56.
- 6.Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. – М.: СИНТЕГ, 2007. – 668 с.
- 7.Пригожин А.И. Методы развития организаций. – М.: МЦФЭР, 2003. – 864 с.
- 8.Пушкаръ А.И., Жуков Ю.Е., Пилипенко А.А. Стратегические группы предприятий: концепция, методология, управление. – Харьков: ООО "Кросс-Роуд", 2006. – 440 с.

9. Спицнадель В.Н. Основы системного анализа. – СПб: Изд. дом "Бизнес-пресса", 2000. – 326 с.

10. Тарасов В.Б. От многоагентных систем к интеллектуальным организациям: Философия, психология, информатика. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 352 с.

11. Ущи Б. Источники и последствия укоренности для экономической эффективности организаций: влияние сетей // Экономическая социология. – 2007. – Т. 8. – №3. – С.44-60.

12. Щедравицкий Г.П. Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления: Хрестоматия. – М.: Дело, 2004. – 208 с.

Отримано 15.01.2008

УДК 69.003 : 658 : 338.241

В.І.АНИН, д-р екон. наук, В.О.ПОКОЛЕНКО, д-р техн. наук,
А.В.ШПАКОВ, канд. техн. наук, А.В.ІГНАТЕНКО

Київський національний університет будівництва і архітектури

ПРОВІДНІ АСПЕКТИ УЗГОДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ УГОДИ КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ В БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Нові для вітчизняного будівельного ринку інноваційно-орієнтовані методи організації бізнесу останнім часом викликають великий інтерес. У статті розглядаються концептуальні основи узгодження економічних інтересів учасників франшизних взаємовідносин або відносин комерційної концесії.

Актуальність даної теми обумовлена тим, що будівельна галузь завжди була дуже консервативною по відношенню до організаційно-інституційних змін. Цей фактор разом з різкими змінами економічної ситуації в Україні стримує розвиток будівельної галузі, зумовлює відсутність ініціативи в проведенні реструктуризації галузі та небажання впроваджувати нові реінжинірингові технології.

Організаційні (інституціональні) або управлінські нововведення або інновації є надійним підґрунтям підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності будь-якої фірми, корпорації, підприємства. Але їх застосування в реальних ринкових умовах, особливо вперше, пов'язано з великою кількістю різноманітних ризиків, починаючи з недооцінювання фактору опору нововведенням до недостатньої управлінської кваліфікації менеджерів-реалізаторів нововведень або недостатнього рівня корпоративної культури і дисципліни.

Вважаємо за належне розглянути один з типів функціональної інтеграції бізнес-структур, який ще не одержав належної уваги та відповідного фахового економічного обґрунтування специфічного виду економічних взаємовідносин у галузі, в основу якого покладена передача прав на використання нематеріальних активів особливого виду. Такий вид активу має ознаки франшизи або комерційної концесії.